

Верховний
Суд

Судова практика Верховного Суду у справах про недійсність заповіту та спадкування обов'язкової частки

Ольга СТУПАК

Суддя-спікерка Великої Палати Верховного Суду

Недійсність заповіту

Постанова Верховного Суду від 25 червня 2025 року у справі № 129/859/20

(Право на оспорення заповіту)

У цій справі позивачка просила, зокрема, визнати недійсним заповіт її бабусі, оскільки він не відповідає волі спадкодавиці, яка його не підписувала, не проживала за місцем посвідчення заповіту. Крім того, останній не відповідає вимогам до заповітів.

Право на оспорення заповіту має особа, чії спадкові права або інтереси цей заповіт порушує. За відсутності в заповіті положень про позбавлення права спадкування спадкоємців за законом та неприйняття спадщини спадкоємцем за заповітом, такий заповіт не створює перешкод для спадкування майна спадкоємцями за законом.

Постанова Верховного Суду від 19 березня 2025 року у справі № 495/1174/20

(Неналежний позивач у справах про визнання заповіту недійсним)

У цій справі на обґрунтування вимог про визнання заповіту та свідоцтва про право на спадщину недійсними позивачка зазначала, що її дід за життя склав заповіт, яким заповів своїй сестрі належні йому земельні ділянки. Вважала такий заповіт недійсним, оскільки у момент його складання дід був практично сліпим, нічого не бачив, не міг читати та тяжко хворів і не міг усвідомлювати значення своїх дій, страждав кардіосклерозом. Крім того, оспорюваний заповіт складений з порушенням вимог щодо його форми та посвідчення. Також зазначала, що дід складав заповіт і на неї 03 липня 2005 року.

Якщо позивачка не входить до кола спадкоємців, які прийняли спадщину, вона не є особою, за позовом якої можна надавати оцінку законності складеного заповіту, оскільки її права порушені не були

Постанова КЦС ВС від 20 червня 2024 року у справі № 465/4217/14

(Позовна давність за вимогами про визнання заповіту недійсним)

Право на пред'явлення позову про недійсність заповіту виникає лише після смерті заповідача, і тільки з часу відкриття спадщини заповіт можна оспорити, вступивши у спадкові правовідносини, з чим пов'язується набуття особою статусу заінтересованої особи. Початок перебігу позовної давності за вимогою про визнання заповіту недійсним не може початися раніше ніж з наступного дня після відкриття спадщини

Верховний Суд

Оскарження заповіту

Постанова Верховного Суду від 26 червня 2019 року у справі № 369/3186/17

(Складення нового заповіту передбачає втрату чинності попереднім заповітом повністю або частково)

Аналіз частини другої та третьої статті 1254 ЦК України дозволяє констатувати, що законодавець для випадку, коли заповідачем складено декілька заповітів, передбачив правила, що повинні враховуватися для того, щоб визначити, який саме заповіт (заповіти) визначає (визначають) спадкоємця (спадкоємців) і/або спадкове майно. Такі правила полягають в тому, що:

- по-перше, внаслідок складення нового заповіту відбувається втрата чинності попереднім заповітом. Тобто, якщо новий заповіт повністю суперечить попередньому заповіту, то новий заповіт скасовує попередній заповіт і визначення спадкоємця (спадкоємців) і/або спадкового майна відбувається на підставі останнього заповіту;
- по-друге, внаслідок складення нового заповіту відбувається часткова втрата чинності попереднім заповітом. Тобто, якщо новий заповіт частково суперечить попередньому заповіту, то новий заповіт тільки частково скасовує попередній заповіт і визначення спадкоємця (спадкоємців) і/або спадкового майна відбувається на підставі двох заповітів.

Тлумачення частини третьої статті 1254 ЦК України свідчить, що **складення нового заповіту, яким зменшено обсяг спадкової маси, порівняно з попереднім, але не змінено спадкоємця, скасовує попередній заповіт у відповідній частині, оскільки спадкодавець визначив спадкоємця тільки щодо частини спадщини.**

Постанова ОП КЦС ВС від 01 березня 2021 у справі № 473/1878/19

(Наступний нікчемний заповіт не скасовує попередній)

У разі нікчемності другого заповіту йдеться не про відновлення чинності першого заповіту, а про те, що вчинення наступного нікчемного заповіту не може скасовувати попередній заповіт.

Положення ч.4 ст. 1254 ЦК України є винятком із загального правила про наслідки недійсності правочину і не можуть бути застосовані за аналогією закону.

ОП КЦС зазначила, що суди першої та апеляційної інстанцій не врахували, що нікчемний заповіт не створює настання правових наслідків, тому не впливає на попередній заповіт та не може його відновлювати чи скасовувати.

Тому доводи касаційної скарги, що наступний нікчемний заповіт не скасовує попередній, є обґрунтованими.

Положення ч. 4 ст. 1254 ЦК України щодо відновлення дії попереднього заповіту є виключенням із загального правила про наслідки недійсності правочину і не регулює правові наслідки нікчемності заповіту. Вчинення наступного нікчемного заповіту не може скасовувати попередній заповіт.

Тлумачення статей 216 та 1254 ЦК України свідчить, що ч. 4 ст. 1254 ЦК України стосується тільки тих випадків, за яких новий заповіт визнано недійсним через дефект волі заповідача на підставі ст. 225 ЦК України (заповідач у момент вчинення заповіту не усвідомлював значення своїх дій та (або) не міг керувати ними) чи ст. 231 ЦК України (заповіт вчинено під впливом насильства), дія попереднього заповіту відновлюється.

Постанова Верховного Суду від 24 липня 2025 року у справі № 570/2752/23

(Нікчемний заповіт не підлягає визнанню недійсним)

Звертаючись до суду з позовом про **визнання заповіту недійсним**, позивач зазначив, що його батько загинув на війні, а він є спадкоємцем першої черги, який прийняв спадщину 25 травня 2023 року. Однак 4 серпня 2022 року батько склав заповіт на користь відповідача. Позивач стверджує, що на той момент батько перебував у розпорядженні військової частини без наказу про звільнення, що унеможливлювало його особисту присутність і підписання заповіту. Крім того, підпис у заповіті не належить батькові та не відображає його справжню волю.

Непідписання заповіту заповідачем свідчить, що заповіт складено з порушенням вимог щодо його форми та відповідно до частини першої статті 1257 ЦК України це має наслідком його нікчемність.

Визнання недійсним нікчемного правочину чи встановлення нікчемності правочину не є належними способами захисту права чи інтересу.

За наявності спору щодо правових наслідків недійсного правочину, який одна зі сторін чи інша заінтересована особа вважає нікчемним, суд перевіряє відповідні доводи та в мотивувальній частині судового рішення, застосувавши відповідні положення норм матеріального права, підтверджує чи спростовує обставину нікчемності правочину. Непідписання заповіту заповідачем свідчить про порушення вимог щодо його форми, що тягне за собою нікчемність заповіту відповідно до частини першої статті 1257 ЦК України

Постанова КЦС ВС від 30 січня 2023 року у справі № 472/566/19

(Встановлення нікчемності заповіту - неналежний спосіб захисту)

Заявивши вимогу про встановлення нікчемності заповіту без застосування наслідків недійсності правочину, позивачка обрала неналежний спосіб захисту.

У цій справі, задовольняючи позов, місцевий суд виходив з того, що оскаржений заповіт є нікчемним в силу частини першої статті 1257 ЦК України, як такий, що складений з порушенням вимог щодо його форми та посвідчення.

Скасовуючи рішення місцевого суду в частині визнання заповіту нікчемним, апеляційний суд вважав, що заповіт не відповідає вимогам закону щодо його форми, а саме – не підписаний власноруч заповідачем, а тому є нікчемним.

Апеляційним судом також зазначено, що задоволення позову про встановлення нікчемності заповіту не призведе до відновлення порушеного права заявниці, оскільки заявивши вимогу про встановлення нікчемності заповіту без застосування наслідків недійсності правочину, позивачка обрала неналежний спосіб захисту, а тому в задоволенні вимог про встановлення нікчемності правочину (заповіту) треба було б відмовити з цих підстав, зазначивши в мотивувальній частині судового рішення із застосуванням відповідних положень норм матеріального права, що підтверджує чи спростовує обставину нікчемності правочину.

Особа, яка вважає свої права порушеними, може пред'явити позов про застосування наслідків нікчемного правочину шляхом виключення із Спадкового реєстру відомостей про реєстрацію заповіту, який є ефективним способом захисту.

Із таким висновком погодився і Верховний Суд.

Верховний Суд

Оскарження заповіту

Постанова Верховного Суду від 25 вересня 2024 року у справі № 707/2877/22

(Підписання заповіту іншою особою через фізичну неможливість заповідача ч. 4 ст. 207 ЦК)

Якщо підписання заповіту іншою особою відповідає волевиявленню заповідача, через фізичну неможливість підписання правочину особисто заповідачем (через хворобу та похилий вік) заповіт підписаний свідками, у тексті заповіту вказано про те, що заповіт прочитано вголос свідками, особи свідків та особа, яка підписувала заповіт замість заповідача, встановлені, а їх дієздатність перевірено, то такий заповіт відповідає вимогам закону й підстав для визнання його недійсним немає.

Постанова КЦС ВС від 6 березня 2018 року у справі № 0910/1403/2012-ц

(Підписання заповіту іншою особою відповідно до ч. 4 ст. 207 ЦК)

Відповідно до положень частини другої статті 1247 ЦК України (тут і далі у редакції чинній, на дату посвідчення заповіту) заповіт складається у письмовій формі, із зазначенням місця та часу його складення. Заповіт має бути особисто підписаний заповідачем. Якщо особа не може особисто підписати заповіт, він підписується відповідно до частини четвертої статті 207 цього Кодексу.

За змістом частини четвертої статті 207 ЦК України якщо фізична особа у зв'язку з хворобою або фізичною вадою не може підписатися власноручно, за її дорученням текст правочину у її присутності підписує інша особа. Підпис іншої особи на тексті правочину, що посвідчується нотаріально, засвідчується нотаріусом або посадовою особою, яка має право на вчинення такої нотаріальної дії, із зазначенням причин, з яких текст правочину не може бути підписаний особою, яка його вчиняє

Сама по собі відсутність вказівки у посвідчувальному написі на причину, з якої текст заповіту не міг бути підписаний заповідачем особисто, за встановлених обставин неможливості підпису заповіт ОСОБА_4 за станом здоров'я не свідчить про дефект форми заповіту та його недійсність у зв'язку з цим.

Постанова Верховного Суду від 30 квітня 2025 року у справі № 752/4458/23

(Складання заповіту у присутності свідка – близького родича – нікчемність заповіту)

Заповіт складено у присутності свідка, який є рідним дядьком спадкоємця за заповітом, тобто близьким родичем спадкоємця за заповітом, а тому позивач, звертаючись до суду, вважав, що такий заповіт є нікчемним.

Оспорюваний заповіт складено у присутності свідка – рідного дядька спадкоємця, що є порушенням вимог пункту 3 частини четвертої статті 1253 ЦК України та пункту 11.1 глави 3 Порядку вчинення нотаріальних дій, оскільки близькі родичі спадкоємця не можуть бути свідками. Враховуючи це, заповіт є нікчемним.

Постанова Верховного Суду від 20 червня 2018 року у справі № 161/17119/16-ц

(Спадкодавець не усвідомлювала своїх дій під час вчинення заповіту)

Залишаючи без задоволення касаційну скаргу, КЦС погодився із рішенням суду першої інстанції, залишеним без змін апеляційним судом, про задоволення позовних вимог і визнання недійсним заповіту, оскільки спадкодавець на час вчинення оспорюваного заповіту не усвідомлювала значення своїх дій та не могла керувати ними.

Тлумачення ст. 225 ЦК України свідчить, що правила цієї статті поширюються на випадки, коли фізична особа хоча і є дієздатною, однак у момент вчинення правочину вона перебувала в такому стані, коли не могла усвідомлювати значення своїх дій та (або) не могла керувати ними (тимчасовий психічний розлад, нервові потрясіння тощо).

Підставою для визнання правочину недійсним на підставі, передбаченій ч.1 ст. 225 ЦК України, має бути встановлена судом неспроможність особи в момент вчинення правочину розуміти значення своїх дій та (або) керувати ними. Встановлення неспроможності особи в момент вчинення заповіту розуміти значення своїх дій та (або) керувати ними такого стану на момент вчинення заповіту відбувається з урахуванням як висновку посмертної судово-психіатричної експертизи, так і інших доказів, що підтверджують чи спростовують доводи про те, що в момент вчинення заповіту особа не розуміла значення своїх дій та не могла керувати ними.

Висновок про тимчасову недієздатність заповідача слід робити на основі доказів, які свідчать про внутрішній, психічний стан заповідача в момент складання заповіту.

Постанова ОП КЦС ВС від 29 січня 2024 року у справі № 369/7921/21

(Посвідчення заповіту секретарем сільської ради)

Законодавець у ЦК України не передбачив таких підстав для кваліфікації нікчемним заповіту, посвідченого секретарем сільської ради, як відсутність рішення виконавчого комітету сільської ради щодо покладання на цю посадову особу вчинення нотаріальних дій, так і відсутність вказівки в заповіті про місце народження заповідача. Це не впливає на форму заповіту та порядок його посвідчення. Протилежна кваліфікація буде базуватися на мотивах розширеного розуміння вимог до форми й порядку його посвідчення і порушить принцип свободи заповіту, оскільки він піддається правовій охороні й після смерті заповідача.

Свобода заповіту як принцип спадкового права включає, серед інших елементів, також

- необхідність поваги до волі заповідача та обов'язковості її виконання;
- на рівні Конституції України та закону не передбачено можливості Міністерства юстиції України регулювати вимоги щодо форми і порядку посвідчення заповіту;
- **законодавець у ЦК України не передбачив такої підстави для кваліфікації заповіту, посвідченого секретарем сільської ради, нікчемним, як відсутність рішення виконавчого комітету сільської ради щодо покладання на цю посадову особу вчинення нотаріальних дій, так і відсутність вказівки в заповіті місця народження заповідача.**

Це не впливає на форму заповіту та порядок його посвідчення. Протилежна кваліфікація буде базуватися на мотивах розширеного розуміння вимог до форми і порядку його посвідчення і порушить принцип свободи заповіту, оскільки він піддається правовій охороні й після смерті заповідача.

Постанова ВП ВС від 25 травня 2021 року у справі № 522/9893/17

(Посвідчення заповіту нотаріусом поза межами свого нотаріального округу)

Велика Палата Верховного Суду відступила від правового висновку Верховного Суду України щодо нікчемності заповіту в разі його нотаріального посвідчення нотаріусом поза межами свого нотаріального округу.

Якщо нотаріус посвідчив заповіт особи не в межах свого нотаріального округу, це не впливає на форму правочину і не підпадає під ті вимоги про порядок його посвідчення, які містяться в ЦК України та тягнуть нікчемність заповіту відповідно до ч.1 ст. 1257 ЦК України.

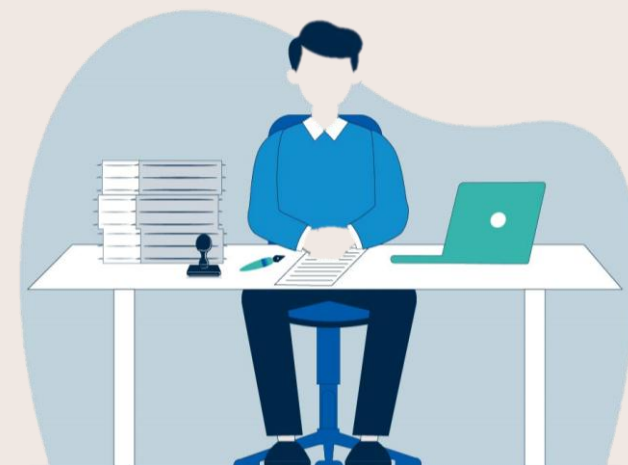
Це може бути додатково обґрунтовано такими обставинами. По-перше, у цивільному законодавстві нікчемність правочинів передбачена у випадках, встановлених законом, підстави для чого у наведеній ситуації відсутні.

По-друге, недійсність заповіту з мотивів розширювального розуміння вимог до форми і порядку його посвідчення, про які згадується у частині першій статті 1257 ЦК України, матиме наслідком порушення принципу свободи заповіту.

Кваліфікація заповіту як нікчемного з підстав, які не передбачені ані ч. 1 ст. 1257 ЦК України, ані взагалі нормами глави 85 ЦК України, по суті скасовує це вільне волевиявлення заповідача без можливості виразити свою волю шляхом складання іншого заповіту, оскільки сталася смерть заповідача.

Верховний Суд

Оскарження заповіту

Постанова КЦС ВС 16 травня 2018 року по справі № 564/1226/16-ц

(Несплата державного мита за посвідчення заповіту)

Несплата державного мита за посвідчення заповіту не є правовою підставою для визнання заповіту недійсним, оскільки ці обставини не спростовують волевиявлення заповідача та не свідчать про порушення вимог щодо форми і порядку посвідчення заповіту.

Постанова КЦС ВС від 17 листопада 2021 року у справі № 755/8776/18 (І частина)

(Щодо порушення строку внесення відомостей до Спадкового реєстру)

Несвоєчасне здійснення державної реєстрації посвідченого заповіту в Спадковому реєстрі не зумовлює його нікчемність та не є підставою для визнання заповіту недійсним.

Позивачка звернулася до суду з позовом до відповідачки про визнання заповіту недійсним, посилаючись на те, що чоловік, склав на її ім'я заповіт, посвідчений державним нотаріусом Десятої Київської державної нотаріальної контори, за яким заповів їй все своє майно, яке буде належати йому на день смерті. Вона звернулася до приватного нотаріуса Київського міського нотаріального округу із заявою про прийняття спадщини за заповітом після смерті особи, однак приватний нотаріус повідомила їй, що існує ще один заповіт від імені на ім'я відповідачки, який посвідчений Наливайківською сільською радою Київської області. Вважала, що померлий такого заповіту не складав, що свідчить про підроблення підпису у заповіті.

Постанова КЦС ВС від 17 листопада 2021 року у справі № 755/8776/18 (II частина)

(Щодо порушення строку внесення відомостей до Спадкового реєстру)

Рішенням місцевого суду, залишеним без змін постановою суду апеляційної інстанції та постановою Верховного Суду у задоволенні позову відмовлено, оскільки оспорюваний заповіт посвідчено уповноваженою особою; заповіт відповідає вимогам закону щодо його форми та змісту, зокрема, містить час та місце його посвідчення; заповіт прочитано вголос, про що зазначено заповідачем та підписано особисто заповідачем, що підтверджено висновком судової почеркознавчої експертизи, проведеної в межах розгляду справи. Водночас, позивачка не надала жодних належних доказів на підтвердження того, що волевиявлення заповідача під час посвідчення заповіту не було вільним і не відповідало його волі.

Порушення посадовими особами органів місцевого самоврядування строку внесення відомостей щодо посвідченого заповіту до Спадкового реєстру не свідчить про те, що волевиявлення заповідача під час посвідчення заповіту не було вільним і не відповідало його волі. Вказана обставина не є визначеною законом підставою для визнання вказаного заповіту недійсним.

Постанова КЦС ВС від 12 січня 2021 року у справі № 397/1396/19

(Описки/технічні помилки у заповіті)

У цій справі звертаючись до суду з позовом про визнання заповіту недійсним позивач посилався, зокрема, на те, що при складенні та посвідченні заповіту не дотримано форму № 45 додатку 25 Правил ведення нотаріального діловодства, затверджених наказом Міністерства юстиції України від 22 лютого 2010 року № 3253/5 (у редакції наказу Міністерства юстиції України від 17 березня 2015 року № 381/5) .

Верховний Суд дійшов висновку, що наявність технічних помилок (описок) у заповіті не свідчить про порушення його форми та/або порядку посвідчення, а тому не є підставою для визнання заповіту недійсним, якщо волевиявлення заповідача було вільним і відповідало його волі.

Постанова ОП КЦС ВС від 24 лютого 2025 року у справі № 183/4256/21

(Оспорення заповіту одним із заповідачів за спільним заповітом подружжя)

Звертаючись до суду з позовом про визнання частково недійсним заповіту подружжя та визнання права власності на земельну ділянку в порядку спадкування за законом, позивачка зазначала, що **спірна земельна ділянка не може входити до спадкової маси за заповітом подружжя, адже була особистою власністю її чоловіка**, тому підлягає спадкуванню за законом, а вона є єдиним спадкоємцем, який прийняв спадщину.

ОП КЦС ВС зробила такі висновки.

З урахуванням свободи правочину та, зокрема заповіту, особа чи особи можуть по-різному здійснити розпорядження своїми права та обов'язками на випадок смерті. Проте, якщо подружжя обирає для розпорядження модель спільного заповіту, то їх волевиявлення «підкорюється» тим правилам, які законодавець встановив для спільного заповіту подружжя, зокрема і щодо розпорядження тільки майном, яке перебуває в правовому режимі спільної сумісної власності.

Як свідчить зміст норм книги 6 ЦК України, і, зокрема частина перша статті 1257 ЦК України, законодавець допускає оспорення «одноособового» заповіту саме заінтересованою особою (зокрема, спадкоємцем за законом або за попереднім заповітом, для відновлення чинності попереднього заповіту). Тому конструкція оспорування спільного заповіту подружжя, також не може бути застосована, навіть у разі розпорядження в спільному заповіті подружжя особистим майном одного з подружжя.

Законом не передбачено оспорення заповіту одним із заповідачів за спільним заповітом подружжя навіть у разі розпорядження в такому заповіті особистим майном одного з подружжя. У випадку розпорядження в спільному заповіті подружжя особистим майном одного з подружжя заповіт у цій частині втрачає чинність і таке майно підлягає спадкуванню за законом

Право на обов'язкову частку у спадщині

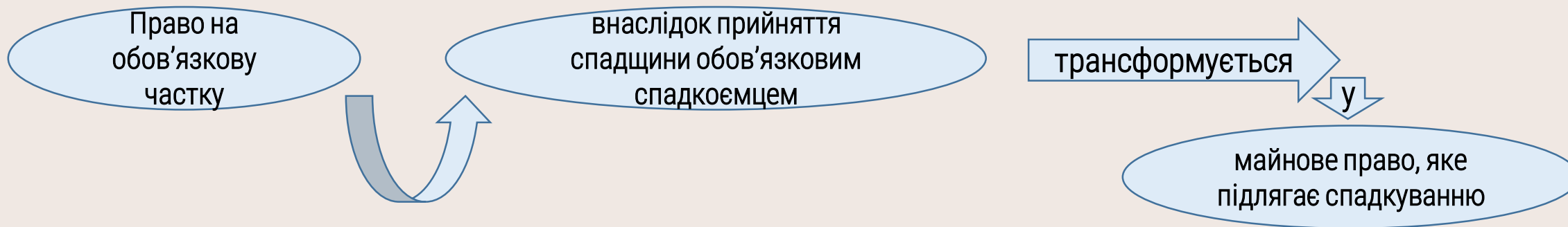
Постанова КЦС ВС від 30 травня 2018 року у справі № 483/597/16-ц (Право на обов'язкову частку)

Право на обов'язкову частку - це суб'єктивне майнове право окремих спадкоємців першої черги (стаття 1261 ЦК України) отримати певну частку у спадщині, незалежно від змісту заповіту. Хоча норми про право на обов'язкову частку розміщені у главі, присвяченій спадкуванню за заповітом, за своєю сутністю право на обов'язкову частку належить до спадкування за законом. Тобто право на обов'язкову частку існує лише за наявності заповіту. Коло осіб, які мають право на обов'язкову частку у спадщині, визначене статтею 1241 ЦК України, є вичерпним і розширювальному тлумаченню не підлягає.

Цивільним законодавством не передбачено такого способу захисту цивільних прав, як позбавлення обов'язкової частки у спадщині, а можливе лише зменшення розміру обов'язкової частки.

Постанова ОП КЦС ВС від 22 квітня 2024 року у справі № 346/2744/21

(Право на обов'язкову частку)

ЦК України, як основний регулятор спадкових відносин, не містить жодних обмежень чи заборон на спадкування такого права за відсутності його оформлення, то апеляційним судом зроблено обґрунтований висновок, що після смерті дружини до складу її спадщини увійшло право на 3/4 частки у праві власності спірного житлового будинку з господарськими будівлями і спорудами та право на 1/2 частки у праві власності на спірну земельну ділянку. Спадкоємець за заповітом (позивач) має право після смерті спадкодавця (чоловіка) на спадкування 1/4 частки у праві власності спірного житлового будинку з господарськими будівлями і спорудами та на 1/2 частки у праві власності на спірну земельну ділянку.

Постанова КЦС ВС від 25 листопада 2020 року у справі № 292/389/17 (Визначення розміру обов'язкової частки)

Частиною першою статті 1241 ЦК України встановлено, що малолітні, неповнолітні, повнолітні непрацездатні діти спадкодавця, непрацездатна вдова (вдівець) та непрацездатні батьки спадкують, незалежно від змісту заповіту, половину частки, яка належала б кожному з них у разі спадкування за законом (обов'язкова частка).

При визначенні розміру обов'язкової частки в спадщині враховуються всі спадкоємці за законом першої черги.

До таких спадкоємців потрібно також відносити спадкоємців, які відмовилися від прийняття спадщини, не прийняли спадщину, усунені від права на спадкування **або померли до відкриття спадщини, але в яких є спадкоємців за правом представлення (стаття 1266 ЦК України).**

Тобто, при обчисленні розміру обов'язкової частки враховуються всі спадкоємці за законом, які могли б спадкувати, якщо порядок спадкування не був би змінений заповітом.

Постанова КЦС ВС від 02 липня 2025 року у справі № 484/3855/23 (визначення розміру обов'язкової частки)

При визначенні розміру обов'язкової частки у спадщині враховуються лише **спадкоємці, які є живими на час відкриття спадщини**.

Якщо один із спадкоємців першої черги помер до відкриття спадщини, він не враховується при визначенні розміру обов'язкової частки.

Розмір обов'язкової частки становить половину частки, яка належала б непрацездатному спадкоємцю при спадкуванні за законом з урахуванням лише живих на момент відкриття спадщини спадкоємців першої черги

Постанова КЦС ВС від 25 листопада 2020 року у справі № 292/389/17 (Суб'єкт права на обов'язкову частку)

Позивач звернувся до суду з вимогою визнати його право на обов'язкову частку у спадщині батька, який склав заповіт на користь іншої особи. На момент смерті батька позивач навчався на денній формі у коледжі, не працював і перебував на повному утриманні померлого.

Суд першої інстанції відмовив у задоволенні позову, вказавши, що позивач не має права на обов'язкову частку за ст. 1241 ЦК України.

Апеляційний суд скасував це рішення та задовольнив позов. Встановлено, що позивач був повнолітньою непрацездатною дитиною спадкодавця, перебував на його утриманні й мав право на обов'язкову частку у спадщині.

Верховний Суд не погодився з висновками апеляційного суду та визначив, що повнолітній студент денної форми навчання не є повнолітньою непрацездатною дитиною спадкодавця в розумінні частини першої статті 1241 ЦК України, а отже, не є суб'єктом права на обов'язкову частку у спадщині

Постанова КЦС ВС від 30 травня 2018 року у справі № 483/597/16-ц (Зменшення розміру обов'язкової частки)

Право на обов'язкову частку – це суб'єктивне майнове право окремих спадкоємців першої черги (стаття 1261 ЦК України) отримати певну частку у спадщині, незалежно від змісту заповіту. Коло осіб, які мають право на обов'язкову частку у спадщині, визначене статтею 1241 ЦК України, є вичерпним і розширювальному тлумаченню не підлягає.

Тлумачення абзацу другого частини першої статті 1241 ЦК України свідчить, що зменшення розміру обов'язкової частки у спадщині можливе з урахуванням:

- а) характеру відносин між спадкоємцями і спадкодавцем;
- б) наявності інших обставин, що мають істотне значення.

Позбавлення особи права на обов'язкову частку судом ЦК України не передбачає, хоча особа, яка має право на обов'язкову частку, може бути усунена від права на спадкування відповідно до статті 1224 ЦК України.

Касаційний цивільний суд погодився з висновками судів першої та апеляційної інстанцій про те, що цивільним законодавством не передбачено такого способу захисту цивільних прав, як позбавлення обов'язкової частки у спадщині, а можливе лише зменшення розміру обов'язкової частки.

Постанова КЦС ВС від 30 січня 2025 року у справі № 638/7132/15-ц (Суб'єкт права на обов'язкову частку – іноземний громадянин)

На обґрунтування позову про визнання права власності в порядку спадкування заявниця зазначала, що мати за життя залишила заповіт, яким квартиру і гараж заповіла їй, а інше все майно брату. Після смерті матері відкрилася спадщина, яку вона з братом прийняли. Однак, на час відкриття спадщини позивачка була непрацездатною особою у зв'язку з досягненням 57 років, тому має право на обов'язкову частку в спадковому майні.

Суд першої інстанції відмовив у задоволенні позову, посилаючись на необґрунтованість заявлених вимог. Позивачка є громадянкою США, на момент смерті матері пенсійного віку не досягла і непрацездатною не була. Доказів, що підтверджують її статус непрацездатної особи в Україні, позивач не надала.

Апеляційний суд залишив рішення районного суду без змін, зазначивши про те, що відповідно до частини першої статті 1241 ЦК України обов'язкова частка позивачки у спадковому майні становить від частки, яка належала б їй за законом, якби спадкодавиця не склала заповіт.

Верховний Суд не погодився з апеляційним судом та виснував, що іноземець як суб'єкт права на обов'язкову частку в спадщині має бути непрацездатним у розумінні закону тієї держави, громадянином якої він є. Ураховуючи, що позивачка як громадянка США не є непрацездатною особою в розумінні закону цієї держави, відсутні правові підстави для задоволення позову.

Ухвала КЦС ВС від 04 червня 2025 року у справі № 686/936/22 (право на обов'язкову частку у спадщині – не спадкується)

Справа перебуває на розгляді ОП КЦС ВС.

Верховний Суд у складі колегії суддів Другої судової палати Касаційного цивільного суду передав на розгляд Об'єднаної палати Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду справу та вважав за необхідне:

відступити від висновків про те, що – право на обов'язкову частку у спадщині входить до складу спадщини і може бути передано іншій особі в порядку спадкування; правила спадкування за правом представлення (спадкування за законом) можуть поширюватися на право на обов'язкову частку (спадкування за заповітом), зроблених у постановях Верховного Суду у складі колегії суддів Першої судової палати Касаційного цивільного суду від 23 травня 2018 року у справі № 523/19526/14-ц (провадження № 61-6305св18), від 25 листопада 2020 року у справі № 292/389/17 (провадження № 61-19499св19) та від 12 липня 2021 року у справі № 523/11788/18-ц (провадження № 61-1793св21),

сформулювавши такі висновки: – у разі смерті особи, яка має право на обов'язкову частку у спадщині, до відкриття спадщини за заповітом, таке право не спадкується та не переходить до спадкоємців особи, наділеної правом на обов'язкову частку у спадщині; – правила спадкування за правом представлення (спадкування за законом) не можуть поширюватися на право на обов'язкову частку (спадкування за заповітом).

Верховний
Суд

Дякую за увагу!